

Tamara Tvrković

Hrvatski latinitet: neke mogućnosti primjene u nastavi

Suvremena nastava jezika, a pogotovo klasičnih, kao jedan od svojih glavnih ciljeva navodi upoznavanje civilizacijskog, povijesnog, kulturnog, odnosno izvanjezičnog konteksta općenito. Suvremene lingvističke teorije sagledavaju tekst kao primarnu jedinicu komunikacijskog akta, u kojoj tekst ima ulogu poruke, a u našem slučaju, budući da su autori tekstova koji se obrađuju na nastavi klasičnih jezika već odavno mrtvi, riječ je o složenom komunikacijskom aktu u kojem tekst uz ulogu poruke preuzima i ulogu pošiljaoca te poruke.

Na dvama različitim primjerima pokušat će se pokazati kako se različiti tipovi tekstova iz različitih razdoblja hrvatskog latiniteta mogu uklopiti u nastavu latinskog jezika te na koji se način oni mogu povezati s razdobljem klasičnog latiniteta i tekstovima koji u taj period pripadaju a koji su, dakako, i dalje na prvom mjestu u nastavnom planu i programu. S jedne strane bit će preuzeti primjeri iz književno-historiografskih djela hrvatskih latinista, a s druge strane kao primjer će poslužiti citati iz zapisnika franjevačkih samostana na području Hrvatske.

Citati antičkih autora u djelima hrvatskih latinista

Pojmovi citatnost, intertekstualnost i »govor drugoga« danas su nezaobilazan instrumentarij svake književne analize i pojmovi bez kojih je suvremena teorija književnosti nezamisliva. Pitanje je kako upoznati učenike sa spomenutom suvremenom terminologijom a da pri tom ne zakompliciramo i onako zamršene pojmove, a jednako tako na koji način sve to uklopiti u nastavu i prilagoditi nastavnim planovima i ciljevima? Pravi primjer za to su književni tekstovi hrvatskih latinista.

Djela hrvatskih latinista najprije mogu poslužiti za uobičajen način upoznavanja učenika s izvanjezičnim kontekstom, odnosno za iznošenje činjenica o autoru, djelu i vremenu u kojem je djelo nastalo. Poznata činjenica da se u tekstovima hrvatskih latinista na mnogo mjesta citiraju ili parafraziraju antički autori može s jedne strane poslužiti za razumijevanje povijesnog konteksta u kojem su ti autori stvarali, a s druge strane za ponavljanje ili učenje biografskih podataka o antičkim autorima čiji se citati pojavljuju u tekstu. Osim tradicionalnog »monografskog i dijakronijskog« pristupa autoru i djelu (koji je, dakako, još uvijek, po mojem mišljenju, nezaobilazan dio nastavnog procesa) na primjerima se mogu objasniti osnovni lingvistički i književno-teorijski pojmovi, a jednako tako prikazati autore i njihova djela u sinkroniji. Na odabranim citatima iz djela Jurja Šižgorića (između 1444. i 1447. – 1509.), Vinka Pribojevića (kraj XV. st. – iza 1532.), Ivana Tomka Mrnavića (1580.-1637.) i Jurja Rattkaya (1613.-1666.) analizirat će se način na koji ti autori uklapaju citate antičkih pisaca u svoja djela te kako pomoću tih citata komuniciraju s izvornim autorima (pošiljaocima), ali i s čitateljima (primaocima).¹ Velik broj navoda u djelima ovih (i ne samo ovih) autora mogao bi navesti čitatelje/učenike da proglase te tekstove plagijatima ili falsifikatima i da ih unaprijed osude kao nevrjedne: zbog toga je najprije potrebno ukazati i na taj, za ono vrijeme legitiman način pisanja i stvaranja po principu »škara i ljepila«, te objasniti nakanu ondašnjih autora da citiranjem ili spominjanjem velikog broja antičkih pisaca kao autoriteta osiguraju svojim »znanstvenim, historiografskim« djelima legitimitet, a sebi priskrbe kredibilitet u vlastitoj znanstvenoj sredini. Želeći se poistovjetiti s različitim socijalnim ili kulturnim grupama da bi zadobili određeni legitimitet u Europi, autori se najprije

1 Primjeri su preuzeti iz sljedećih djela: Juraj Šižgorić *De situ Illyriae et civitate Sibenici – O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, Šibenik 1981. (tekst izvornika i prijevod); Vinko Pribojević *Oratio de origine successibusque Slavorum* (održan 1525. na Hvaru) – *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb 1951. i *O podrijetlu i slavi Slavena*, Zagreb 1997. (tekst izvornika i prijevod); Ivan Tomko Mrnavić, *De Illyrico caesaribusque Illyricis – O Iliriku i carevima ilirskog podrijetla – 1607., ms*, NSK R7915 i *Regiae Sanctitatis Illyricanae Foecunditas – Obilje ilirske kraljevske svetosti*, Rim 1630.; Juraj Rattkay, *Memoria regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* 1652. – *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb 2001. (prettisak i prijevod).

moraju identificirati kao intelektualci, a zatim i kao historiografi koji pišu po tada važećem historiografskom obrascu. Radi se o specifičnoj vrsti intertekstualnosti u kojoj je autorova učenost to veća što više drugih autora i citata iz njihovih djela upotrebljava. Unutar tog obrasca funkcionira također i izjednačavanje starosti i vrijednosti djela, a što je autor stariji, to je potvrda vrednija. Ono što mi danas iščitavamo kao »prepisivanje« i krivotvorenje, u ono je doba bilo legitimno i, dapače, poželjno.

Tri su osnovna načina uvrštavanja citata: direktno citiranje s navođenjem antičkog izvora, posredno citiranje antičkih autora preko citata latinističkog prethodnika i citiranje bez navođenja izvora.

1. *Direktno citiranje s navođenjem antičkog izvora*

Jedna od omiljenih tema hrvatskih latinista jest prikazivanje rodnog mjesta i zavičaja u najboljem svjetlu, odnosno kao *locus amoenus*. Kao argumentaciju za tu tvrdnju Dalmacija se često opisuje kao *aurifera* – zlatorodna, zlatonosna, a to se potkrepljuje citatima antičkih autora.

a) Vinko Pribojević, *De origine successibusque Slavorum*

Quid autem opus est, ut profusas diversorum metallorum venas huius soli commemorem, cum (sicut Plinius auctor est) sub Nerone principe quinquagenas libras auri singulis diebus arena lota in Dalmatia fuderit. Hinc Martialis ad amicum:

Ibis litoreas, Macer, Salonas,
Felix auriferae colone terrae,

Et Statius:

Robora Dalmatico fulgent satiata metallo.²

b) Ivan Tomko Mrnavić, *De Illyrico caesaribusque Illyricis*

Etenim Salonae ad radices montis sitae semper magis ac magis patenti planicie ne valle dicam ad maris littus sese demittunt. Dalmatiam olim auro divitem, Salonam vero praesertim Horatius est auctor cum ait:

Ibis littoreas, Macer, Salonas
Faelix auriferae colone terrae

2 Cf. Pribojević, Vinko, *o.c.* (Zagreb, 1997.), str. 77.

reliquam quoque Dalmatiam adeo abundasse aurifondis constat ut antonomastice aurum Dalmaticum metallum haberetur ita Salustius in *Sylvis*:

Robora Dalmatico fulgent satiata metallo.³

c) Juraj Šižgorić, *De situ Illyriae et civitate Sibenici*
Terra, ut Papinius scribit, olim aurifera:

Robora Dalmatico lucent saciata metallo,
cuius rei testis est Marcialis li^o X. epigrammate ad Macrum in Dalmatiam missum.⁴

Ovakav tip citiranja najbrojniji je i najučestaliji. Postoje, dakako, autori koji se citiraju više ili manje, a u svakom slučaju što je više citata, to djelo više dobiva na vjerodostojnosti. U navedenom primjeru citirana su trojica autora (jedan prozni - Plinije Stariji i dvojica pjesnika - Marcijal i Stacije). Iz djela *Naturalis historia* Plinija Starijeg citiran je dio rečenice iz XXXIII. knjige: *Invenitur aliquando in summa tellure protinus rara felicitate, ut nuper in Delmatia principatu Neronis singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens.* (Nat. 33, 67). Iz X. knjige Marcijalovih *Epigrama* preneseni su prvi i peti stih 78. epigrama:

Ibis litoreas, Macer, Salonas,

Ibit rara fides amorque recti

Et quae, cum comitem trahit pudorem,

Semper pauperior redit potestas:

Felix auriferae colone terrae, 5

Rectorem vacuo sinu remittes

Optabisque moras, et exeuntem

Udo Dalmata gaudio sequeris. (10, 78)

Također je citiran Publije Papinije Stacije stihom iz zbirke prigodnih pjesama različitih sadržaja pod naslovom *Silvae* (1, 2, 152-153):

Pendent innumeris fastigia nixa columnis,

robora Dalmatico lucent satiata metallo.

³ Mrnavić, Ivan Tomko, *De Illyrico caesaribusque Illyricis (ms)*, f. 177.

⁴ Šižgorić, Juraj, *o.c.*, str. 30-31.

Vidljivo je da Pribojević jedini citira sva tri autora i da ih najtočnije prenosi, Šižgorić citira samo Stacija (*Papinius Staius*) navodeći pri tom umjesto *fulgent* sinonim *lucent*, a Marcijala ne citira nego samo opisuje epigram navodeći adresata (*ad Macrum in Dalmatiam missum*) i knjigu u kojoj se epigram nalazi. Najzanimljiviji je Mrnavić koji točno citira stihove ali ih pogrešno atribuirao pa tako Marcijalove stihove pripisuje Horaciju, a Stacijeve Salustiju.

2. Posredno citiranje antičkih autora

Drugi način citiranja posredno je citiranje nekog od klasičnih autora uz pomoć citata latinističkog prethodnika. Tako, na primjer, Juraj Rattkay u svojem djelu *Memoria regum et banorum* citira Ivana Tomka Mrnavića koji pak navodi niz antičkih autora. Rattkay, govoreći o području koje se podrazumijeva pod pojmom Ilirik, piše:

Porro omnis ea regio, quae Illyrii nomine latissime sumpto intelligi deberet, ab aliquibus angustioribus constricta, ab aliis autem amplioribus dilatata est limitibus, quae omnia ex *Illyricanae Regiae sanctitatis foecunditate Ioannis Tomco* Episcopi Bosnensis, viri nostro saeculo de rebus historicis bene meriti, transumenda brevitatis ac eruditionis gratia iudicavi. Nam *sicut inquit*, videre est apud Livium et Florum, quo primum tempore Romani ultra superum mare arma protulerunt, eam terrae portionem, quae Plinio et Pomponio teste circa Labeatem paludem iacet, quam Illyricus fluvius inibi, Antonino in suo itinerario notus interfluit Scodra urbe nobilem, tanquam a Dalmatia, et reliquis regionibus eiusdem linguae diversam, hoc nomine appellarunt. Adulta vero Romana potentia, Svetonius, dum maximam partem Illyrici per Tiberium sub Augusto debellatam scribit: *Totum*, inquit, *Illyricum, quod intra Italiam, regnumque Noricum, et Thraciam, et Macedoniam, interque Danubium flumen, et sinum maris Adriatici patet, perdomuit.* Plinius, Pomponius item, et Appianus, amplioribus terminis dilatant. Illud itaque Illyricum hic intelligimus, quod vergente ad senectutem Romano Imperio, Valerianus Imperator apud Trebelium Polionem ad Zozimionem epistola, dum Claudium Illyricanae gentis, duces Illyrici factum scribit, amplioribus describit limitibus, cum ait: *Dux factus est, et dux totius Illyrici, habet in potestatem Thracios, Moesos, Dalmatas, Pannonios, Dacos exercitus;* illam denique Europae portionem, quam Sextus Rufus vir consularis sub Valentiano adhuc ampliori sepsit ambitu, cum decem et septem Illyrici recensuit Provincias, sex postremas iurisdictione tantum Illyrico adscribendo, utpote maiori ex parte

Graecanicas. Maximo vero finium termino Illyrici indigena, et proinde optime omnibus aliis, paucis licet, ob oculos posuit Divus Hieronymus, dum Illyricum a Constantinopoli ad Alpes Iulias producit: qua ratione Illyricum totam eam terrae plagam accipimus, quae inter Ponticum, Aegeum, et Adriaticum maria, Danubium fluvium, seu Istrum, et Graenciam, atque Italiam regiones clauditur. *Hactenus Tomco*.⁵

Pišući o jednoj od nezaobilaznih tema ondašnjih historiografa, o geografskom određenju Ilirika, Rattkay je, u namjeri da njegov tekst dobije na težini i na ozbiljnosti, posegnuo za citatom svojeg prethodnika Ivana Tomka Mrnavića (navodeći pri tom i djelo koje citira, a jednako tako i početak i kraj citata), na kojeg se i u drugim svojim djelima često poziva. Zsigurno ne slučajno, u tom se Mrnavićevu citatu spominje niz autora iz klasičnog razdoblja što još više doprinosi vjerodostojnosti Rattkayevih riječi.

Uz pomoć današnje suvremene tehnologije učenici vrlo lako mogu pronaći izvore iz kojih su citati preuzeti, odnosno utvrditi radi li se o doslovnom prenošenju ili parafrazi određenih ulomaka. U ovom je slučaju zanimljivo upozoriti na jedan od karakterističnih književnih postupaka, odnosno na činjenicu da se unutar citata nalaze još dva doslovna prenošenja – citati iz Svetonija i Trebelija Poliona.⁶

3. Citiranje bez navođenja izvora

Treći je način citiranje bez navođenja izvora, odnosno s napomenom na margini djela da je riječ o citatu.

Juraj Rattkay, *Memoria regum et banorum*

- a) Vere gemini estis, nec prope parem habetis; quare vestra haec in tuto laus manet.

5 Rattkay, Juraj, *Memoria regum et banorum*, 2-3.

6 Suet, *Tib.* 16 ... toto Illyrico, quod inter Italiam regnumque Noricum et Thraciam et Macedoniam interque Danuvium flumen et sinum maris Hadriatici patet, perdomito et in dicionem redacto.

Historia Augusta (Trebellius Pollio), *Vita Divi Claudii*, 15: Dux factus est et dux totius Illyrici. Habet in potestatem Thracios, Moesos, Dalmatas, Pannonios, Dacos exercitus. Rattkay, odnosno Mrnavić ovdje pogrešno navodi da je riječ o citatu iz Valerijanova pisma upućena Zosimionu, prokuratoru Sirije. Njemu se Valerijan obraća u prethodnom pismu, a u 15. Valerijan piše pismo Ablaviju Mureni, pretorijanskom prefektu.

*Par nobile Fratrum*⁷.

- b) Unde nec immerito cum aethnico dixeris:
Aetas parentum peior avis, tulit nos nequiores,
Mox daturos progeniem vitiosiore.⁸
Horatius
- c) Itaque cum rari apparuerint nantes in gurgite vasto, ex omnibus horum contraxi seriem, atque vitam regum et banorum, quorum et ex historiis, et scripturarum familiarum reliquiis notitiam assequi potui.⁹

Sva tri navedena primjera nalaze se u uvodnom dijelu Rattkayeve banologije. U uvodnoj poslanici (*epistola dedicatoria*) posvećenoj Nikoli i Petru Zrinskom, Rattkay citira Horacija (*S.* 2, 3, 243) i braću Zrinski prikladno naziva plemenitim bratskim parom. Drugi se primjer nalazi u predgovoru staležima, kad Rattkay piše o zavidnicima koji ga sputavaju u pisanju i općenito o iskvarenosti svojeg doba, te pri tom ponovno citira Horacija (*Carm.*, 3, 6, 43-45), čije ime zapisuje i na margini teksta. Treći je primjer iz predgovora upućenog čitatelju. Govoreći o nakani zbog koje je poduzeo pisati djelo, žali da je malo onih koji su to prije njega učinili te se u tom kontekstu koristi Vergilijevim stihovima prilagođenim sintaksi rečenice (*Aen.*, 1, 118 *Apparent rari nantes in gurgite vasto*).

Ovi se citati pojavljuju u tiskanom obliku (u pretisku iz 1652.) pa se pažnja može obratiti i na način kojim se nekad grafički obilježavalo da je riječ o citatu: citati su obilježeni drugim tipom slova u odnosu na ostatak teksta. U primjeru preuzetom iz Horacijevih *Carmina*, posebno je zanimljivo da su stihovi grafički zapisani (tiskani) kao da je riječ o heksametru, a zapravo se radi o alkejskoj strofi čiji prvi jedanaesterac nije citiran.¹⁰ Ujedno, ova je vrsta citiranja posebno interesantna jer ne samo da pokazuje veliko autorovo znanje (a toj se

7 Rattkay, Juraj, *Memoria regum et banorum*, *Epistola dedicatoria*, 6

8 Rattkay, Juraj, *Memoria regum et banorum*, *Prooemium ad inclytos regnorum Slavoniae et Croatiae status et ordines*, 1.

9 Rattkay, Juraj, *Memoria regum et banorum*, *Prologus ad lectorem*, 2.

10 Stihovi bi trebali biti zapisani ovako:

(*Damnosa quid non inminuit dies?*)
aetas parentum, peior avis, tulit
nos nequiores, mox daturos
progeniem vitiosiore.

tvrdnji uvijek se može prigovoriti argumentacijom da je on imao ispred sebe predložak), nego što je još zanimljivije, računa s tim da će čitatelj citat prepoznati a to pretpostavlja i određeno čitateljevo predznanje. To otvara i pitanje smislenosti i važnosti učenja napamet određenih odlomaka klasika antičke literature od čega se u modernom obrazovnom sistemu sve više i po mojem mišljenju previše lako odustaje.

I na kraju tu su još dva primjera, koja možda najbolje opisuju termin »govor drugoga«: sintagme su ponovno preuzete od antičkih pisaca (očita je i obrazovanost autora, ali i opet čitatelja koji zna što taj izraz znači), ali ovaj su put lišene autorstva i funkcioniraju nezavisno od izvora.

Ivan Tomko Mrnavić, *De Illyrico caesaribusque Illyricis*

- a) Es gurges helluo antiquitatum, es, dixi, iam Rancoline, Christophorus ait; quo plura cognoscas, nihil te scire profiteris.¹¹
- b) Eaque ratione in illis tribus lucem veritatis patriae nostrae in hisce quattuor magistram vitae historiam ex moribus nostratium intueare.¹²

Iako su oba primjera preuzeta iz Mrnavića, brojni su primjeri za to i kod drugih autora. Izraz *gurges atque helluo* (»propast i raspikuća«) Mrnavić preuzima od Cicerona (iz govora protiv Pizona: *Pis. 41 – Nam ille gurges atque helluo natus abdomini suo*). I drugi je primjer preuzet od Cicerona: govoreći o sadržaju sedam knjiga svojeg književnog prvijenca *De Illyrico caesaribusque Illyricis*, Mrnavić djelomično citira Cicerona i njegovu poznatu definiciju povijesti: *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitatis commendatur?* (*de Orat. 2, 36*).

Ovako koncipiranim nastavnim satom koji može imati niz varijacija postižu se ciljevi zadani na početku: učenik se upoznaje s podacima o odabranom latinistu/ odabranim latinistima, ponavlja činjenice o antičkim autorima, smješta latiniste u razdoblje i kontekst u kojima su stvarali, usvaja književno-teorijske pojmove te određuje njihove uloge u ondašnjem stvaralaštvu. Posebno je naglašena funkcija teksta unutar komunikacijskog akta, te odnos primaoca prema poruci, odnosno tekstu.

11 Mrnavić, Ivan Tomko, *De Illyrico caesaribusque Illyricis*, f. 13

12 Mrnavić, Ivan Tomko, *De Illyrico caesaribusque Illyricis*, uvodni dio, f. 3

Zapisnici samostana – svjedoci naše prošlosti

Budući da se u nastavi klasičnih jezika gotovo isključivo obrađuju književni tekstovi, uobičajena je praksa da se i među tekstovima hrvatskih latinista odaberu oni koji pripadaju u ono što bismo uvjetno govoreći mogli nazvati književnošću u užem smislu. Prethodni primjeri većinom pripadaju graničnom žanru koji se tradicionalno naziva književnom historiografijom. Ipak, ponekad se i neke ne književne tekstove napisane na latinskom može uključiti u nastavu jer pružaju učenicima uvid u bogatu prošlost Hrvatske i pogotovo njihovih rodnih mjesta ili zavičaja a samim tim ukazuju na (uvijek tako potreban!) dodatni smisao učenja latinskog jezika.

Primjer za to bit će tekstovi u izvorniku nazivani *protocolle* koji se većinom svojih karakteristika uklapaju u žanr koji funkcionira kao podvrsta kronike ili anala. Ti specifični historiografski žanrovi označavaju kronološki uređene prikaze povijesnih zbivanja, s tim da je kod anala osnovna vremenska jedinica godina, a kod kronike neko veće razdoblje (najčešće nečije vladavine).¹³ Zapisnici samostana prikazuju događaje kronološki poredane po godinama, ali vezani su također uz „trajanje“ određene institucije (u ovom slučaju samostana) pa tako, uvjetno rečeno, pripadaju i jednom i drugom žanru. Riječ je o praksi zapisivanja važnih događaja uobičajenoj za redovničke zajednice tog vremena, o čemu svjedoči i činjenica da je Luka Karagić, provincijal Bosne Srebrene 1737. propisao bilježenje događaja važnih za određenu zajednicu ili samostan. Tekstovi su preuzeti iz zapisnika dvaju franjevačkih samostana, jednog u Brodu na Savi (današnjem Slavonskom Brodu), a drugog u Našicama, a odnose se na drugu polovicu 18. stoljeća.¹⁴

13 Ovdje se, dakako, učenike može podsjetiti na razvoj antičke historiografije kao žanra koji se bavi znanstvenim izučavanjem prošlih događanja nekog društva, zajednice ili pojedinca, te na niz povjesničara čija su djela već prije čitali ili će ih tek čitati na satovima latinskog jezika.

14 Primjeri su preuzeti iz: *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi I (1706-1787)* (priredio dr. Josip Barbarić), Slavonski Brod 1995. *Zapisnik Franjevačkog samostana svetog Antuna Padovanskog u Našicama, knjiga I (1739-1787)* (priredili Šime Demo, Maja Rupnik Matasović, Tamara Tvrtković, Milan Vrbanus), Našice-Slavonski Brod- Zagreb 2010.

Citati i primjeri iz zapisnika ukazuju na razlike između klasičnog i novovjekovnog latinskog, kako na morfološkom, tako i na sintaktičkom planu. Jednako tako učenici mogu uočiti probleme na koje se nailazi prilikom prevođenja termina, osobito crkvenih, budući da za to područje kod nas ne postoje specijalizirani rječnici. Posebno treba učenike usmjeriti na dijelove teksta u kojima su spomenute javne osobe važne za život određenih područja (u ovom slučaju Slavonije), pogotovo crkveni i politički dužnosnici onog vremena.

Primjer 1.¹⁵

(Civitas Brodensis). Haec civitas nomine Brod, quae est in Slavonia, ad litus Savi fluminis situata, pro priori habebat propugnaculum ex lignis in defensione sui ab hostibus extructum, vocabulo Wkovacz. Nunc habet Arcem sat fortem ex lapidibus cum suis munitiōibus, labore et sudore confinianistrum edificatam postquam fuit recuperata a Turcis Slavonia.

Iz ovog primjera pisanog jednostavnim latinskim (prikadnim, uz mala objašnjenja i za početnike) može se ponoviti ili naučiti nešto o povijesti i smještaju mjesta (Brod). Na morfološkoj razini treba ukazati na zapisivanje diftonga u riječi *edificata* (umjesto klasičnog *aedificata*), te na oblik *fuit recuperata* koji ne postoji u klasičnom latinskom. U ulomku se pojavljuju također i riječi koje se koriste kao sinonimi (*propugnaculum*, *arx* i *munitio*), a također se može upozoriti učenike na termin *confinianistres* u značenju *krajišnici*.

Primjer 2.

Pro dominica Palmarum procurantur rami pro palmis ex arboribus decentioribus, si est possibile; si non, ex simplicioribus in Patria reperibilibus. Praeparantur et hornantur honesto modo pro officialibus. Hora nona fit benedictio palmarum. Et distributis palmis, fit secundum rubricam Ritualis Romani. Et si omnes officiales saeculares in distributione palmarum non fuerunt, palmae mittuntur ipsis domum a gvardiano per unum religiosum ad libitum.

¹⁵ Prva četiri primjera preuzeta su iz zapisnika broskog samostana, a preostala dva iz zapisnika našičkog samostana.

Ovaj primjer pokazuje običaje vezane uz Cvjetnicu (*Dominica palmarum*). Uz taj termin u ovom se citatu pojavljuju još neki termini vezani uz crkvu kao *benedictio* (blagoslov), *rubrica Ritualis Romani* (rubrika Rimskog obrednika), *gvardianus* (gvardijan) i *religiosus* (redovnik) na koje je potrebno upozoriti učenike. Glagol *orno*, 1. ovdje se pojavljuje kao *horno*, 1. što se može usporediti s dubletama *arena/harena*, *Adriaticum/Hadriaticum* i sl.

Primjer 3.

/Congregatio secunda Iacobi Spatzierer/ Eodem anno 1770, die 20. Augusti, in conventu Sanctae Crucis Essekini, celebrata fuit secunda intermedia congregatio admodum reverendi patris Iacobi Spatzierer. In qua reverendus pater gvardianus confirmatus in quartum physicum annum, multum venerandus pater Hyacinthus Mandikich, vicarius, concionatores multum venerandi patres Matthaëus Barich et Blasius Csursich, lector philosophiae multum venerandus pater Marianus Lanosovich. Familia in toto ad numerum 30mum, qui hactenus fuisse non legitur, excrevit.

Ovaj primjer karakterističan je za samostanske zapisnike i sastoji se od nekoliko elemenata važnih za pisanje bilješke vezane uz određeni događaj (u ovom se slučaju radi o kapitularnoj skupštini, a treba napomenuti da su mali podnaslovi u zapisnicima dodani od strane priređivača i prevoditelja a ne od zapisničara). Bilješka započinje točnim navođenjem datuma (u ablativu), zatim mjesta održavanja kapitularne skupštine (s ablativom mjesta *Essekini*) te je zapisano pod čijim je bila vodstvom, te tko je na njoj potvrđen a tko novoizabran na određene samostanske funkcije. Brojni su termini vezani uz određene dužnosti, a zanimljivo je i zapisivanje prezimena redovnika našeg podrijetla. Morfološki treba upozoriti na oblik *celebrata fuit*, a može se spomenuti i priložna upotreba *multum* i *admodum* u izrazima *admodum reverendus pater* i *multum venerandus pater*. Ovakvi su primjeri dobra prilika i za uvježbavanje rednih (a i ostalih vrsta) brojeva prilikom čitanja godina.

Primjer 4.*September*

/Permutatio notarii/ Hoc ipso anno 1772, in prima congregatione admodum reverendi patris Ioannis Velikanovich, actualis ministri provincialis, placuit venerabili Diffinitorio notarium permutare, patrem nempe multum venerandum Marianum Lanossovich, lectorem philosophiae, et me patrem fratrem Hieronymum Bachich, ex diffinitorem, in eius locum sufficere. Quare onere, ex merito obedientiae suscepto, atque manu Libro praesenti admota, sequentia adnotare fideliter caepi.

Osim po godinama i mjesecima zapisi se dijele na one koji se tiču općih crkvenih događanja (*ecclesiastica*), one koji se tiču političkih prilika (*politica*) i one koji se odnose na samostan (*domestica*). Ovaj se događaj odnosi na promjenu zapisničara-bilježnika (*notarius*) – Marijana Lanosovića zamijenio je Jeronim Bačić. Zanimljiva je i upotreba prvog lica u posljednjoj rečenici, jednako kao i spominjanje knjige u koju se zapisuju događaji. Uspoređujući zapise unutar iste kronike, kao i usporedbom kronika (brodske i našičke) možemo pratiti napredovanja i/ili kretanja pojedinih osoba: Marijan Lanosović bio je, između ostalog, lektor filozofije u Brodu od 1770. do 1774., u našičkom je samostanu obavljao dužnost župnika, a zatim i gvardijana od 1783. do 1788., a kad je brodski samostan vraćen franjevcima 1806., vratio se i on te je u njemu 1812. i umro. Na ovom se primjeru može vidjeti neprepoznavanje diftonga (*obedientia* umjesto *oboedientia*; *caepi* umjesto *coepi*) karakteristično za latinski tog razdoblja.

Primjer 5.

29. Celebrata est per venerabilem familiam electio superioris localis, in qua ex tredecim vocalibus pater Laurentius Staklencsich habuit votum 1 et pater Marianus Lanossovich vota reportavit 12. Quae electio admodum reverendo patri ministro provinciali die 31. huius submissa fuit.

U ovom primjeru preuzetom iz našičkog zapisnika zabilježen je izborni postupak u samostanu, a saznajemo i podatke o Marijanu Lanosoviću koji se tada (zapis se odnosi na 1785. godinu) nalazio u samostanu u Našicama. Od neuobičajenih oblika ponovno se javlja perfekt pasivni sa *fuit* (*submissa fuit*).

Primjer 6.

Specificatio rerum, quas huius conventus ex conventu suppresso Brodiensi atque ecclesia ex dispositione admodum reverendi patris Iosephi Pavissevich actualis ministri provincialis medio patris Mariani Lanossovich tunc gvardiani huiatis partim in natura, partim in aere accepit, ut sequitur.

U zapisu iz našičkog samostana koji se odnosi na 1787. godinu saznajemo i neke povijesne podatke: da je ukinut brodski samostan, da je našički gvardijan tada bio već više puta spomenuti Marijan Lanosović, a da je provincijalni ministar bio Josip Pavišević. U odlomku je također dvaput upotrijebljena riječ *huias*, *huiatis*: pridjev s pokaznim značenjem stvoren prema upitnom *cuias*, *cuiatis* – čiji, otkuda?

Svaki od ovih zapisa nudi još niz primjera koji mogu na različite načine poslužiti u nastavi latinskog jezika, a jednako tako svaki profesora može odabrati i druge odlomke prema vlastitim sklonostima te na taj način ponekad »osvježiti« sat.

Iako postoje i mnogi drugi izvori za novovjekovnu povijest, pa ovakvi zapisnici gube na važnosti koju su imali u srednjem vijeku, ipak su, zbog svojeg relativno jednostavnog izričaja a i obilja informacija koje nude, vrlo pogodni za predstavljanje hrvatske kulturne i crkvene baštine učenicima latinskog jezika.

Ako uspijemo današnjeg učenika zainteresirati za tekst jednog Rattkaya ili Pribojevića, ili za samostansku kroniku, učinili smo, da se izrazim lingvističkim rječnikom, kao posrednici između pošiljaoca-poruke i primaoca jako mnogo za smanjivanje buke u kanalu, a samim tim i za daljnje širenje klasično-filološkog obrazovanja koje jest, ili bi barem trebalo biti, temeljni kamen znanja budućeg mladog intelektualca.

(Članak je nastao na osnovi dvaju pozvanih predavanja: prvo predavanje održano je u okviru međunarodnog znanstvenog skupa Humanistička naobrazba kao temelj hrvatskog i europskog identiteta – Latinska i grčka baština u stvaranju hrvatskog i europskog kulturnog identiteta održanog u Zagrebu 26. i 27. listopada 2006., a drugo je predavanje održano u okviru državnog stručnog skupa za profesore klasičnih jezika održanog u Slavonskom Brodu 9. travnja 2010.)